

SEBŐK ANNA

A VÉGZETTSÉG ÉS A FOGLALKOZÁS KAPCSOLATÁNAK HIERARCHIKUS, ÉRTÉKALAPÚ ELŐFELTEVÉSEN NYUGVÓ MÉRÉSE*

Összefoglalás. A tanulmány témája a diploma szakterülete és a végzett munka közötti illeszkedés értelmezési lehetőségeinek feltárása. Ennek során a felsőoktatási kimenet egyik dimenziójának tekintett illeszkedés későbbi vizsgálatához szükséges fogalmi és kutatási keret kialakítása az alapvető cél, miközben – a releváns szakirodalmi és kutatási előzmények feldolgozása révén – feltárjuk és rendszerezzük a témához kapcsolódó lehetséges megközelítésmódokat. Az áttekintéshez az illeszkedés értelmezésének három fő dimenzióját vesszük alapul: a hierarchikus/nem hierarchikus szemlélet, a képzés és a munka, mint vizsgálati nézőpont, valamint az alap- és az alkalmazott kutatások illeszkedéssel kapcsolatos dilemmáit. A tanulmány mindhárom értelmezési dimenzió mögé elméleti és empirikus bázist kíván gyűjteni annak érdekében, hogy fő célként – összegezve a képzés és foglalkozás illeszkedésének mérési és értelmezési ellentmondásait – megalkossa egy készülő empirikus illeszkedésvizsgálat szemléleti és terminológiai kereteit és megfogalmazza az erre épülő főbb kutatási kérdéseket.

Kulcsszavak: vertikális illeszkedés, felsőoktatás, DPR, adatintegritáció, munkaerőpiac

Abstract. The aim of this study is to introduce and discuss the possible interpretations of vertical matching between the graduates' field of work and the field of their former studies. For this end, the first goal of our work is to delineate the theoretical, conceptual and research framework of vertical matching (which is considered as one dimension of the higher education outcomes). Furthermore – by elaborating the literature and the results of former researches – we digest and methodize the potential approaches in this field.

To create such an overview, we use three main dimensions of the interpretation of vertical matching: the hierarchical/non-hierarchical approach (1), the research point of view focusing on the relationship between education and the labour market (2), and the related dilemmas of basic- and applied research. The introduction and discussion of these dimensions of vertical matching will also serve as a terminological and conceptual background for further research questions related to a future empirical research on vertical matching.

Keywords: vertical matching, higher education, graduate career tracking system, data integration, labour market

* Témavezető: Veroszta Zsuzsanna.

Bevezetés

A diploma szakterülete és a végzett munka közötti illeszkedés empirikus mérését megelőzően szükséges a téma tág kontextusának felvázolása és az elméleti háttér áttekintése. A tanulmány célja kibontani és összegezni a téma széles spektrumán megjelenő lehetséges kutatási kérdések szemléleti és terminológiai háttérét. A vertikális illeszkedés vizsgálatának elméleti háttere rendkívül fragmentált, ezért a tanulmány tartalma nehezen illeszthető lineáris-szerkezetbe. A következőkben bemutatásra kerülnek – egy példa segítségével – a hierarchikus és mintázat szempontú megközelítésmódok sajátosságai, a kutatási szemszög problematikája (munkaerőpiac vagy felsőoktatás irányából készített kutatások jellemzői), valamint az alkalmazott és alap kutatások inherens szempontjai. E három egység nem válik el élesen, ugyanakkor egyformán nélkülözhetetlenek a téma széles spektrumán megjelenő lehetséges kutatási kérdések szemléleti és terminológiai háttérének kibontásához.

„New Public Management”

A felsőoktatás szerepének átalakulása közvetett formában ugyan, de magában hordozta a felsőoktatási mérési rendszerek kialakulását is (Veroszta 2011). A „tudásalapú társadalomban”, a szisztematikus tudás iránti növekvő igény következtében megváltoztak a felsőoktatási intézményekkel szemben támasztott társadalmi elvárások (Teichler 2003). A megváltozott funkció és a társadalom nagyarányú, tömeges jelenléte a felsőoktatásban szükségsszerűvé tette az operatív irányítási rendszerek átalakítását. Halász Gábor mindezt az oktatásban, mint a modern társadalom egyik alrendszerében bekövetkezett komplexitásnövekedésre adott válaszként értelmezi (Halász 2001). Az európai jóléti államok finanszírozási és irányítási nehézségeinek következtében jellemzően decentralizálták a felsőoktatási rendszer irányítását: a menedzsmentgyakorlatok közigazgatásba ültetésével az intézmények kompetitív szemléletű, hatékonyság-központú és teljesítményorientált működésbe kezdtek (Hajnal–Gajduschek 2002). Az állami távirányítás, szupervízió következtében nagyobb hangsúlyt kap a felsőoktatási intézmények mérése és értékelése, ezáltal erősítve a versenyt, valamint a piaci szempontok súlyát (Vught 1993).

Értékelés

A döntés-előkészítés, valamint a társadalomtudományi eszközökkel végzett politikaértékelés kialakulásának okai visszavezethetőek a különböző participációs ideológiák szempontrendszerének térnyerésére, a korábban ismertett nagy rendszerek irányíthatóságának korlátos tulajdonságára, valamint a komplex rendszerek átlátásának problematikájára (Halász 2001).

A nemzetközi szakirodalomban „evidence based policyként” ismert, adatalapú döntéshozás igénye az orvostudomány területéről került át az oktatáskutatásba. E szemléletmód szerint a döntéseknek tudományos értelemben vett bizonyítékokon kell alapulniuk. Ugyanakkor a természettudományi vizsgálódás steril kísérleti körülményeit és objektív eredményeit a társadalomkutatás nem képes a saját szféráján belül rekonstruálni. Ennek oka a szociológus kutatói ideológiamentessége (Hemsley–Brown–Sharp 2003) és a minden körülményt kontroll alatt tartó kísérleti helyzetek megvalósíthatatlansága. A társadalmi kontextus bonyolult, sokdimenziós terét lehetetlen teljeskörűen feltérképezni (Halász 2001).

Jelenleg tehát az értékelésekből származó információk piaci, állami részről és az intézményi menedzsment szempontjából felértékelődtek, akárcsak az adatokat kezelő szakértők, értékelők csoportja. A szakértő szerepével a későbbiekben foglalkozunk.

Az illeszkedés a gazdaságtan tükrében

Az illeszkedés gazdaságtani elméleteit Kiss Zsuzsanna (2014) összegzése alapján mutatjuk be. A '70-es évek elején a diplomás munkák száma és egyben bérezése is visszaesett az Egyesült Államokban, így a frissdiplomások egy része szakterületén kívül kényszerült munkát vállalni. A megváltozott munkalehetőségek miatt a felsőoktatásba jelentkezők száma lecsökkent. Ezt a folyamatot Freeman (1975), a neoklasszikus közgazdaságtan képviselője a kereslet és kínálat közti viszony kiegyenlítődéseként interpretálja. Ehhez hasonló Rumberger (1981) elmélete, aki a felsőoktatási kimenet volumennövekedésével párhuzamos növekedő munkaerőpiaci fejlődés hiányát látta a jelenségben. A neoklasszikus megközelítést viszont cáfolják azok az empirikus eredmények, amelyek szerint az illeszkedés túlképzettségből adódó hiánya a gazdaság állandó állapotához tartozik.

A szűrő- és jelzési modellek alapvetése, hogy a munkaadók nem rendelkeznek tökéletes információval – az egyéni termelékenységi és produktívítási potenciál tekintetében – a munkavállalókkal kapcsolatban. Az állásra jelentkezők tökéletlen ismerete kockázatot hordoz magában, hiszen az információszerzés időt igényel. Spence (1973) kétféle jelzést különböztet meg a munkavállalókra vonatkozóan: (1) signals – változtatható tulajdonság, úgymint az iskolai végzettség; és (2) indices – nem megváltoztatható ismertetőjegyek, mint a nem és a kor. Ezek módosítása költségeket ró a munkaadóra, így a számbavételük hasznos szelekciós szempont a munkavállalók kiválasztása során. Az elmélet szerint a magasabb termelékenységű munkavállalók jelzése a magas iskolai végzettség. A szűrőelmélet megteremtője Arrow (1973) hasonló következtésre jutott: a munkaadó relatíve kis költséggel vagy költségmentesen szerezhet információt a jelentkezők iskolai végzettségéről, ezzel párhuzamosan termelékenységéről is. Véleménye szerint a felsőoktatás kettős szűrőként funkcionál, hiszen a felvételinél és a diploma megszerzésénél egyaránt meg kell felelnie a hallgatóknak. A munkaerőpiaci pozíció pusztán a diploma megszerzéséhez mint aktushoz kapcsolódó növekedését Arrow sheepskin-effectnek nevezi el. Hangsúlyozza, hogy idővel az iskolai végzettség helyét átveszi az értékelésben a megszerzett munkatapasztalat. A szűrőelméletet ért kritikák többsége az egyéni személyiségjegyek számbavételének hiányát nehezményezi, melyek a foglalkozások többségében szintén nagy jelentőségűek.

Az állásverseny-modell (Thurow 1975) alapvetése, hogy a szakértelem nem a munkavállalás előtt halmozódik fel, hanem az alkalmazás következtében és a munkához közvetlenül kapcsolható képzések során. Thurow úgy vélte, hogy nem a munkavállalók versenyeznek a munkaerőpiacon, hanem a munkaadók versenyeznek értük. Ez esetben a munkavállalók attribútumai megadják a munkaadó számára képzési költségeiket, és az iskolai végzettség csupán arról ad információt, hogy az egyén fogékony a további képzésre. A modell magyarázatot nyújt a túlképzettség kínálati oldalának jelenségére, hiszen az egyének törekvése a magasabb iskolai végzettség elérése felé irányul, hogy ezáltal kevésbé legyenek kiszoríthatóak pozíciójukból (Büchel 2001).

A hozzárendelés-modell az emberitőke-elmélet keresleti és kínálati oldalát is figyelembe véve a jövedelemeloszlások magyarázatára irányul, melyben a választás és a komparatív viszonyok hatékonyan jelölik ki az egyéneket az egyes munkakörökbe (Rosen 1978). Hartog (1980) szerint az egyének és az állások egyaránt szereplői

a bérek kialakításának, hiszen mindkettőhöz csoportosíthatóak képességek, tehát a munkaerőpiac képességek szerint strukturált. Az elmélet azonban nem tér ki arra, hogy a túlképzettség jelensége az egyéni képességek hiányából adódik, vagy a munkaerőpiac sajátosságaiból.

Szintén az illeszkedésvizsgálathoz kapcsolódó közgazdasági teória az álláskereső-elmélet (Stigler 1989). E szemlélet alapján az árak még homogén termékek esetén sem azonosak, a legjobb ár megtalálása a különböző eladók megkeresését teszi szükségessé. Az elvárt megtakarítás mértéke annál nagyobb, minél nagyobb az árak szóródása, a keresés költsége pedig a megkeresett eladók számával közelíthető. Az optimális mértékű keresésről akkor beszélünk, ha az idő költsége, amelyet kereséssel töltöttünk, megegyezik az elvárt határhaszonnal. A későbbiekben ezt az alapvetően a munkaadó és az álláskereső információs aszimmetriájából adódó elméletet kiegészítették a munkahelyváltás lehetőségével is. Tzannatos (1992) a rezervációs bér kialakulásába beépíti az időtényezőt: a régóta állást kereső alacsonyabb bérért is elvállalja a munkát. Az elmélet magyarázatot nyújt a végzettséghez nem illeszkedő munkakör betöltésére.

Az illeszkedés mérésének hierarchikus és mintázat alapú megközelítésmódja

A végzettség és munka kapcsolata

A diploma szakterülete és a végzett munka közti illeszkedés vizsgálata nemzetközi szinten nagy érdeklődésre tart számot. A téma mikro- és makroszinten is megtérülési szempontokat vet fel, hiszen a felsőoktatási képzésbe való beruházás kérdése egyéni, piaci és társadalmi szinten is költséghatékonysági szempont (a felsőoktatást az emberitőke-elmélet ideológiai keretein belül vizsgálva). A végzettségnek megfelelő foglalkozás vizsgálatának kutatási szempontként való megragadása önmagában elköteleződést jelent amellet a széles körben elfogadott nézet mellett, miszerint a felsőoktatás egyik célja az egyéni munkaerőpiaci versenyképesség javítása.

A minőségi és mennyiségi szempontból is teljes körű illeszkedés lehetetlen a felsőoktatási kimenet és a munka világa között. Ennek néhány oka az egyetemek hagyományos értékeinek – reflexív tudásátadásra való törekvés – továbbélése, az externáliák sokszínűsége, a munkaerőpiaci igények előrejelezhetetlensége és a munkaerőpiaci döntések komplexitása.

A nemzetközi szakirodalomban „skills matching”-ként emlegetett illeszkedéstípus a felsőoktatásban megszerzett kompetenciák munkaerőpiaci megtérülését vizsgálja. Az ilyen jellegű egyezések részleteiről a volt hallgatók és a munkaadók tudnak beszámolni. Magyarországon az 1, 3 és 5 éve végzett frissdiplomásokat 2006 óta kérdezik meg arról, hogy a felsőoktatási tanulóik alatt megszerzett készségeket milyen mértékben hasznosítják munkájuk során.

A kompetencia-szemponutú illeszkedés hiánya adódhat a munkakör betöltéséhez szükséges készségkészlet magasabb és alacsonyabb mértékéből is. Ezt bizonyítja a világgazdasági fórum által kiadott közlemény is, mely szerint a gyakorta felmerülő szektoronkénti, szakmánkénti vagy éppen régiókénti munkaerőhiány nem pusztán a felsőoktatási intézmények kis létszámú kibocsátásából adódik, hanem közrejátszanak egyéb tényezők is: az elégtelen munkakörülmények, a nem versenyképes bérezés, a régiókénti sajátosságok, illetve az elégtelen rekrutációs eszközök (WEF 2014). A végzettség és a végzett munka igénybevétele közti illeszkedési szakadék –

a fentebb említett dokumentum tanúsága szerint – alulképzettség esetén idővel csökken, a felülképzett dolgozók esetében azonban hosszú távú változatlanág mellett véglegesen elvesznek a kihasználatlan kompetenciák. Éppen ezért a fórum résztvevői fontosnak tartották lefektetni, hogy a jól működő gazdaság egyik alapja a dolgozók folyamatos képzése, valamint a hatékonyabban működő pályaválasztási tanácsadási rendszerek fejlesztése.

Galasi és szerzőtársai horizontális és vertikális illeszkedést különböztetnek meg (Galasi–Tímár–Varga 2001). A horizontális illeszkedésről akkor beszélünk, ha valaki a szakterületének megfelelő munkát végez. Az ilyen irányú illeszkedés mérésére többféleképpen kerülhet sor: a hallgatók válaszai alapján a kutató utólagosan kódolja az egyes képzési kimenetekhez tartozó illeszkedő szakmákat, vagy a megkérdezett valamilyen skálán osztályozza magát aszerint, hogy az aktuális munkája milyen mértékben kapcsolódik a megszerzett képzéséhez.

A vertikális illeszkedés a túlképzettséget és az alulképzettséget vizsgálja. Ha a megfigyeltnek épp a foglalkozás gyakorlásához szükséges képzése van, akkor vertikálisan illeszkedő a munkaerőpiaci helyzete. Ez az illeszkedéstípus is többféleképpen mérhető, ugyanakkor ez az egyetlen olyan eset, ahol a végzetek konkrét megkérdezése nélkül, csupán az adminisztratív regiszterekben szereplő adataikat figyelembe véve tudunk közelítő igazságtartalmú eredményt mondani, mivel Magyarországon a NAV adatbázisaiban szereplő FEOR kódok a diplomát és nem diplomát igénylő munkaköröket többé-kevésbé jól különítik el. A későbbiekben az adatok érvényességének kérdéskörével részletesen foglalkozunk.

Hierarchikus szemléletmód

Az illeszkedés vizsgálatának egy lehetséges módja a csupán egy mutatószám alapján történő összehasonlítás. A következő példával a felsőoktatásból kikerülő vertikális illeszkedését fogjuk bemutatni kétdimenziós elemzések eredményeinek tükrében. A vizsgált alapsokaság az alap-, mester- és osztatlan képzésen abszolvált, a megfigyelés idején dolgozók köre. Az adatok a DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014-ből származnak.¹

A diplomás munkakörben dolgozók vizsgálata tehát megadja, hogy 2013 májusában a jövedelemmel rendelkezők közül hányan végeztek felsőfokú végzettséget igénylő munkát (*1. táblázat*). A kategorizáció a 0–3 értékek valamelyikével kezdődő FEOR kódok leválogatásával jött létre. Mivel a FEOR kódok nemzetközi szabványnak megfelelően lettek kialakítva, sok esetben nem képesek teljes mértékben leírni a valós munkaerőpiaci pozíciókat, valamint a FEOR-rendszer mechanikusan, kontrollálatlan körülmények között, a munkaadó által töltődik fel, így a valóságnak megfelelő értékek bevitele is mutathat hibákat. Mindezek együtt szisztematikus torzítást okozhatnak az illeszkedési vizsgálatokban.

¹ Az elemzés során felhasznált adatbázis a Diplomás Pályakövetési Rendszer keretein belül jött létre a Felsőoktatási Információs Rendszer, a Diákhitel Központ Zrt., a Magyar Államkincstár, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár, az Országos Nyugdíjbiztosító Főigazgatóság és a Nemzeti Munkaügyi Hivatal által tárolt, pályakövetési célokra alkalmas adatok anonim, egyénsoros egyesítése révén. Az adatbázis a 2009/2010-es és a 2011/2012-es tanévben felsőoktatásban végzett teljes évfolyamok felsőoktatási és munkaerőpiaci adatait tartalmazza. A vizsgálat során felhasznált adatok a végzetek 2013. májusi státuszára vonatkoznak.

1. táblázat: A diplomás munkát végzők aránya képzési terület szerinti bontásban – alap-, mester- és osztatlan képzésen végzett dolgozók, 1, 3 évvel az abszolutórium megszerzése után; $N=56\,241$ fő

	Diplomás munkát végez (%)
Pedagógusképzés	91,9
Orvos- és egészségtudomány	91,1
Informatika	90,7
Művészet	86,4
Műszaki	83,3
Közigazgatási, rendészeti és katonai	82,9
Jogi	82,2
Hitéleti	72,3
Gazdaságtudományok	71,3
Társadalomtudomány	70,2
Természettudomány	69,0
Bölcsészettudomány	65,7
Agrár	64,6
Művészetközvetítés	61,4
Sporttudomány	59,9
<i>Együtt</i>	<i>77,6</i>

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

A dolgozó frissdiplomások képzési területenkénti bontásából az látható, hogy legnagyobb arányban (91,94%) a pedagógus képzési területen végzettek dolgoznak diplomát igénylő munkakörökben, közel hasonló arányt mutatnak az orvos- és egészségtudomány képzési terület végzettjei (91,14%) és az informatikus abszolváltak (90,67%).

Az alapképzéses végzettek 71,8 százaléka dolgozott a megfigyelés időpontjában diplomát igénylő munkakörben, ez az arány viszont a mesterképzésen vagy osztatlan képzésen végzetteknel 20–25 százalékponttal magasabb volt (90,4 és 95,2%) (2. táblázat). Példaelemzésünk homlokterében álló humán (bölcészettudományi, társadalomtudományi és pedagógiai), valamint a műszaki-informatikai képzési területeken diplomát szerzett dolgozók esetében ettől némileg eltérő kép rajzolódik ki. Előbbiek esetében az alap- és mesterképzési szakok végzettjei között szélesebb az illeszkedésben megmutatkozó szakadék (69,6 és 91,6%), a műszaki és informatikai képzési területen ugyanakkor kisebb különbségekkel találkozhatunk. Ebből jól látszik, hogy a humán végzettségűek kisebb arányban jutnak diplomás munkakörökhöz mesterképzéses diploma nélkül, ellenben műszaki és informatikai területen jó eséllyel már BSc diplomával is a végzettségnek megfelelő állásra lehet szert tenni (vö. 2. táblázat – Képzési szint).

2. táblázat: Az illeszkedés hátterében álló tényezők humán, műszaki és informatikai területen, valamint az összes képzési területen (a diplomás munkát végzők aránya; χ^2 statisztikák) $N=28\,945$

	Diplomás munkát végez (%)		
	Összes képzési terület	Humán	Műszaki, informatikai
Képzési szint	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,000^{***}$
Alapképzés (BA/bsc)	71,8	69,6	82,9
Egységes, osztatlan képzés	95,2		97,9
Mesterképzés (MA/msc)	90,4	91,6	95,7
Munkarend	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,000^{***}$
Nappali	74,0	67,7	86,5
Esti	86,5	88,3	93,8
Levelező	82,0	85,5	82,0
Távoktatás	74,9	80,5	79,3
Évfolyam	$p = 0,026^*$	$p = 0,025^*$	$p = 0,296$
2009/2010	77,1	77,4	85,1
2011/2012	77,8	78,5	85,5
Nem	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,080$	$p = 0,000^{***}$
Férfiak	81,1	78,8	87,0
Nők	75,6	77,8	77,8
Kor	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,000^{***}$	$p = 0,189$
20–25 évesek	70,4	64,3	85,9
26–27 évesek	74,8	69,9	85,8
28–34 évesek	77,9	78,2	85,3
35–68 évesek	88,3	91,4	83,3
<i>Együtt</i>	77,6	78,0	85,3
<i>N</i>	56 190	19 881	9 064

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

Az elemzéseinkben szereplő dolgozók képzésének munkarendje szerint is számottevő különbségeket figyelhetünk meg a vertikális illeszkedés tekintetében. A képzési területek teljes vertikumában az esti képzéseken végzetek dolgoznak legnagyobb arányban diplomát igénylő munkakörben (86,5%), ezt követik a levelezőn végzetek (82,0%), a korábban távoktatásban (74,9%) és végül a nappali munkarendben tanulók (74,0%). A humán területen hasonló tendenciát figyelhetünk meg, annyi eltéréssel, hogy az esti, levelező és távoktatás munkarendben diplomát szerzett dolgozók az előbbieknél nagyobb arányban helyezkedtek el diplomás munkakörökben,

míg ez a nappali tagozaton végzetek csupán körülbelül kétharmadának sikerült. A műszaki képzési területen végzetek esetében már jelentősebb arányeltolódások rajzolódnak ki a képzési területek összességéhez képest, esetükben ugyanis a korábban távoktatásban tanulók illeszkedése a legkedvezőtlenebb (ami még így is 79,3%), és a korábban nappali (86,5%) és esti munkarendben tanulóké (93,8%) a legkedvezőbb (vö. 2. táblázat – Munkarend).

Vizsgálatunkban két évfolyamon, a 2010-ben és a 2012-ben végzetek szerepelnek, közöttük viszont a vertikális illeszkedés tekintetében nem látható számottevő eltérés. Az összes képzést, illetve a humán területeket vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a végzettség megszerzésének az éve és az illeszkedés összefüggése csak 5 százalékos szinten szignifikáns a vonatkozó χ^2 -próbák szerint (a későbbi évfolyam végzettjei között néhány tized százalékponttal nagyobb arányban fordulnak elő diplomás munkakörben dolgozók). A műszaki képzési terület kapcsán viszont még ilyen mértékű összefüggésről sem beszélhetünk² (vö. 2. táblázat – Évfolyam).

A vertikális illeszkedés szociodemográfiai háttérével kapcsolatban egyrészt azt állapíthatjuk meg, hogy a nők nehezebben jutnak diplomát igénylő munkákhoz. A képzési területeket egyben vizsgálva a férfiak négyötöde (81,1%), a nőknek viszont csak háromnegyede helyezkedett el (75,6%) diplomás munkakörben, a műszaki-informatikai területen ez a különbség még nagyobb, majdnem 10 százalékpont (87,0 és 77,8%). Érdekes módon a humán területen nincs számottevő különbség a nők és férfiak munkaerőpiaci illeszkedése között (vö. 2. táblázat – Nem).

A különböző korúak diplomát igénylő pozíciókban való elhelyezkedésének esélyei a műszaki és informatikai területen nem mutatnak számottevő eltérést. Általánosságban az látható, hogy a 20–25 éves korcsoport mindössze 70,4 százalékanak sikerül diplomás munkahelyen elhelyezkednie, viszont a kor előrehaladtával ennek esélye javul, a 35 évesek esetében az arány már 88,3 százalék. A humán képzési területekről a munkaerőpiacra frissen kikerültek kisebb valószínűséggel találnak diplomát igénylő munkát (64,3%), viszont a későbbiekben, 35 év felett valamivel az átlagosnál jobbak az esélyeik (91,4%) (vö. 2. táblázat – Életkor).

Mintázat alapú szemléletmód

A mintázat alapú megközelítésmódot egyrészt az teszi szükségessé, hogy önmagukban az előbbi mutatók nem sokat tárnak elénk a vizsgált társadalmi jelenség komplexitásából, másrészt kizárólag a kétdimenziós összefüggések vizsgálatára támaszkodva akár téves következtetések levonására is juthatunk.³ A vertikális illeszkedés háttérének többdimenziós vizsgálatával ezért egyrészt arra a kérdésre keressük a választ, hogy a korábban bemutatott összefüggések ténylegesen fennállnak-e, és ha igen, ugyanolyan, vagy esetleg más természetűek. Arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk, milyen együttes hatása van a korábban már vizsgált tényezőknek, milyen hatásmechanizmusok alakítják az illeszkedést a többdimenziós térben. Ennek érdekében a továbbiakban két

² Fontos megjegyeznünk, hogy az elemzésekhez használt adataink a 2009/2010-ben és 2011/2012-ben végzetekre és az azóta munkába állókra nézvést közel teljes körűek, így a – véletlen mintavételt feltételező – szignifikanciapróbák eredményeit csak azért közöljük, hogy hozzávetőleges képet kapjunk vizsgált összefüggések erősségéről. Feltételezésünk szerint a viszonylag nagy elemszámok ellenére is alacsonyabb szinten, vagy egyáltalán nem szignifikánsnak mutatott összefüggések relevanciája kisebb.

³ Jó példa erre a Simpson-paradoxon: egy csoportra érvényes megállapítás előjele megfordulhat a csoport kettébontásával.

logisztikus regressziós modell (3. és 4. táblázat) és két CART döntési fa⁴ (1. és 2. ábra) eredményeit ismertetjük. A logisztikus regresszió segítségével kontrolláljuk a kétdimenziós összefüggéseket, és megvizsgáljuk, hogy az egyes változók esetében csoportszinten is (pl. esti és levelező szakon végzettek) számottevők-e az eltérések. A CART döntési fa pedig a többdimenziós szabályszerűségek feltárása és bemutatása érdekében szerepel elemzésünkben.

3. táblázat: A vertikális illeszkedés háttérében álló többdimenziós összefüggések a humán képzési területeken (logisztikus regresszió; klasszifikáció pontossága = 75,27%); $N=19\,881$ fő

	exp(B)	Wald χ^2
Képzési szint		0,000***
Alapképzés (BA/bsc) (ref.)		
Mesterképzés (MA/msc)	2,670	0,000***
Képzési terület		0,000***
Bölcsészettudomány (ref.)		
Pedagógusképzés	3,901	0,000***
Társadalomtudomány	1,337	0,000***
Munkarend		0,000***
Esti (ref.)		
Levelező	0,989	0,949
Nappali	1,056	0,757
Távoktatás	1,398	0,445
Nem		0,419
Férfi (ref.)		
Nő	0,995	0,91
Évfolyam		0,000***
2009/2010 (ref.)		
2011/2012	0,891	0,003**
Kor	1,081	0,000***

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

⁴ A CART döntési fa algoritmus GINI-együttható alapján olyan változókat és olyan osztási pontokat keres, amelyek mentén a függő változó szerint lehető leginkább különböző, belül pedig a lehető legtisztább (leghomogénebb) két csoport hozható létre. A kettéosztás (vágás) így a lehető legmeghatározóbb független változó mentén kezdődik. A vágás vagy addig tart, amíg ez a belső homogenitás és külső heterogenitás növelhető, vagy az algoritmus már nem tudja továbbosztani az adatokat (általában valamilyen előre beállított leállási kritérium miatt). A döntési fa ágainak végén (levelek) a függő változó eloszlását láthatjuk (Bodon–Buza 2014).

A humán képzési területen végzetek munkaerőpiaci illeszkedésének magyarázatára létrehozott logisztikus regressziós modellben (vö. 3. táblázat) a nemet leszámítva minden független változó hatása szignifikáns. Ez egybeesik azzal, amit a kétdimenziós összefüggések vizsgálatakor láthattunk. Továbbra is megmaradtak azok az összefüggések, hogy a mesterképzéses szakot végzetek és az idősebbek tudnak diplomát igénylő pozíciókban elhelyezkedni. A képzési területekhez tartozó esélyhányadosok is a korábbi eredményeket erősítik meg: a bölcsészettudományi képzési területre képest a társadalomtudományi képzési területen végzeteknek van nagyobb esélye diplomás munkához jutni, és ez az esély a pedagógus végzettségűeknél a legmagasabb.

Eltér azonban a korábbiaktól a munkarend és az évfolyam hatása. A többi független változó kontroll alatt tartásával utóbbi esetében az látható, hogy megfordul az összefüggés iránya, és éppen a későbbi évfolyam (2011/2012) végzettjeinek illeszkedése a kedvezőtlenebb [$\exp(B) = 0,891$].

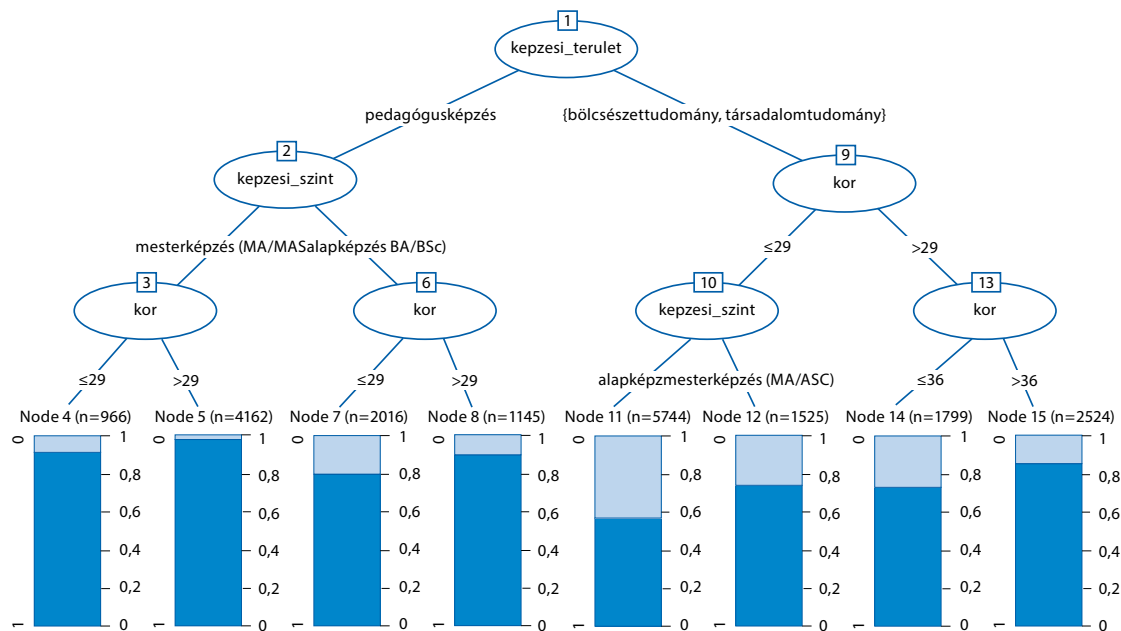
A különböző munkarendű képzéseken végzetek vertikális illeszkedése is árnyaltabb képet mutat az egyszerű, kétdimenziós elemzések eredményeihez képest. Az látható ugyanis, hogy a távoktatásban résztvevők esélye a legmagasabb arra, hogy diplomát igénylő pozícióba nyerjenek felvételt, őket követik a nappali tagozaton végzetek (akiknél a legkisebb arányú illeszkedést láttuk), majd a levelező és az esti tagozatosok. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy dacára a magas elemszámnak és annak, hogy a változó hatása összességében szignifikáns, a különböző munkarendek végzettjeinek esélyhányadosa között nincs számottevő különbség a Wald-statisztikák alapján (vö. 3. táblázat)

A kétdimenziós elemzések és a többváltozós módszerek eredményei között a munkarend és a végzés éve kapcsán látott különbség jól példázza azt, hogy miért szükséges a vertikális illeszkedés mintázat alapú, többdimenziós vizsgálata. Ahhoz, hogy a jelenség vizsgálata során ne vegyünk számításba csak látszólag létező összefüggéseket, és ne vonjunk le téves következtetéseket a valóságban komplexebb módon fennálló hatásmechanizmusokról, szükséges ezeknek a módszereknek az alkalmazása.

Az 1. ábrán látható döntési fa alapján a humán képzési területen végzetek esetében a munkarend és az évfolyam nem számottevően meghatározó az illeszkedés szempontjából. A legfontosabb tényező, hogy milyen konkrét képzési területen szereztek diplomát a dolgozók. Ennek oka abban keresendő, hogy kimagaslóak a pedagógusok illeszkedési mutatói (a homogén munkaerőpiaci helyzet és a szektorra jellemző korrekt FEOR-használat egyaránt befolyásolja a látottakat). Az ő esetükben azt állapíthatjuk meg, hogy a 29 évnél idősebb, mesterdiplomával rendelkezők szinte kivétel nélkül diplomát igénylő munkakörökben dolgoznak. A pedagógusoknál a képzettség szintje és a 29 éves kor általában is vízválasztónak tekinthető: a mesterdiploma a fiatalabbak esetében is 90 százalékos feletti illeszkedést vetít előre, és a 29. életévüket betöltötték alapképzéses diplomával is körülbelül ugyanekkora valószínűséggel tudnak diplomát igénylő munkakörbe kerülni. Az illeszkedés csak a fiatal, alapképzést teljesített pedagógusoknál tekinthető relatíve alacsonynak (kb. 80%).

Ugyanez a csoport a bölcsész- és társadalomtudomány területéről érkezők esetében kevesebb, mint 60 százalékos valószínűséggel talál a végzettségének megfelelő munkát. A fiatal (kor < 29) mesterképzést végzetek és a 29 és 36 év közöttiek esetében ez az arány nagyjából 75 százalék, és ezen a két tudományterületen a legalább 36 évesek számítanak legnagyobb eséllyel a diplomás munkára (> 80%).

1. ábra: Az illeszkedés háttérében álló többdimenziós összefüggések a humán képzési területeken (CART döntési fa; klasszifikáció pontossága = 78,02%); $N=19\,881$ fő

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

A műszaki képzési területen végzett dolgozók kapcsán (vö. 4. táblázat) is azt láthatjuk, hogy a kétdimenziós elemzések során feltárt összefüggések a többdimenziós térben is jelen vannak, bár az évfolyam (a végzés éve) és az életkor hatása valamivel erősebbnek tűnik (a keresztábrákban nem láttunk szignifikáns összefüggést, míg az alábbi modellben – ugyan csak 5 százalékos szinten, de – szignifikáns a hatásuk). Az összefüggések természetét tekintve is ugyanazt láthatjuk a logisztikus regressziós modellünkben: a végzettségnek megfelelő, diplomás munkakörökben való elhelyezkedés esélye magasabb az osztatlan képzésben vagy mesterképzéses szakon tanulók esetében. A műszaki végzettségűekhez képest lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak a vertikális illeszkedés szempontjából az informatikusok. Ezen kívül a független változók kontrollálása mellett is úgy tűnik, hogy aki esti vagy nappali munkarendben tanult informatikai vagy műszaki területen, az nagyobb eséllyel számíthat arra, hogy diplomát igénylő munkát végez majd. Az esélyhányadosok is megerősítik továbbá, hogy a két képzési területen végzett nők lényegesen nehezebben találnak a végzettségüknek megfelelő munkát.

A két megfigyelt évfolyam kapcsán ugyanaz a változás figyelhető meg, mint amit a humán területnél már láthattunk: a többdimenziós összefüggéseket vizsgálva úgy tűnik, hogy a 2012-ben végzettek nehezebben helyezkednek el diplomás munkakörben (vö. 4. táblázat).

4. táblázat: Az illeszkedés háttérében álló többdimenziós összefüggések a műszaki és informatikai képzési területen (logisztikus regresszió; klasszifikáció pontossága = 85,18%); $N=9064$ fő

	exp(B)	Wald χ^2
Képzési szint		0,000***
Alapképzés (BA/bsc) (ref)		
Mesterképzés (MA/msc)	2,670	0,000***
Képzési terület		0,000***
Bölcészettudomány (ref)		
Pedagógusképzés	3,901	0,000***
Társadalomtudomány	1,337	0,000***
Munkarend		0,000***
Esti (ref)		
Levelező	0,989	0,949
Nappali	1,056	0,757
Távoktatás	1,398	0,445
Nem		0,419
Férfi (ref)		
Nő	0,995	0,91
Évfolyam		0,000***
2009/2010 (ref)		
2011/2012	0,891	0,003**
Kor	1,081	0,000***

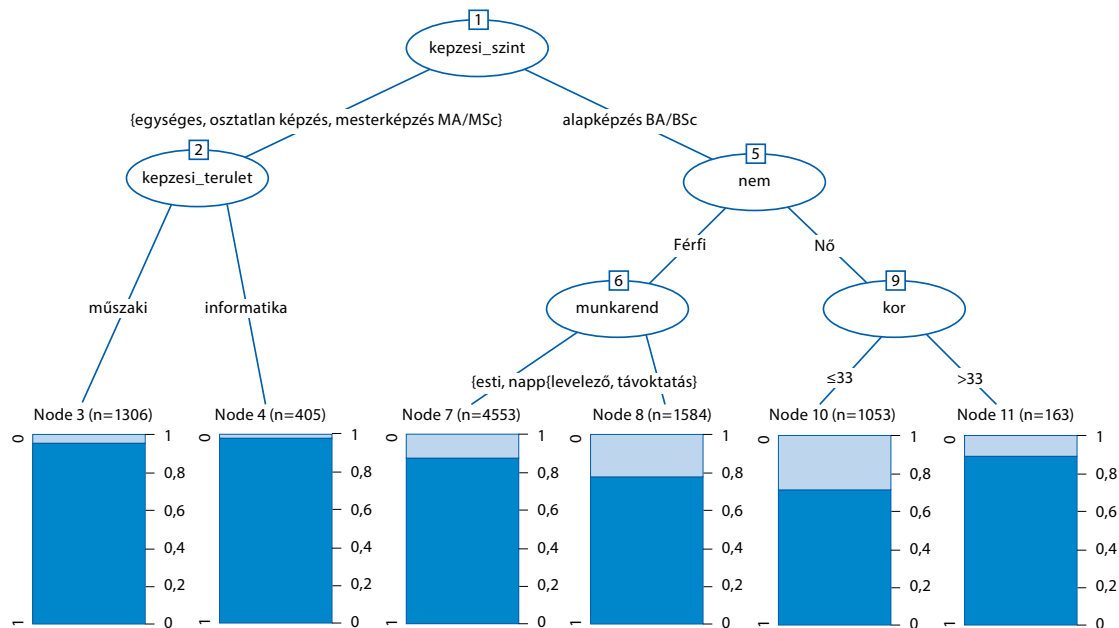
*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

A 2. ábrán összefoglalt döntési fa eredményei alapján az látszik, hogy illeszkedés szempontjából a képzési szint szerint van a legnagyobb különbség a műszaki és informatikai területen dolgozók esetében. Az osztatlan vagy mesterképzéses szakot végzettek esetében a vertikális illeszkedés közel tökéletes, ahogy korábban már láthattuk, valamelyest az informatikusoknál magasabb.

Az alapképzéses diplomával rendelkezők körében a 34 évesnél fiatalabb nők (kb. 70%), és a levelező vagy távoktatási munkarendben tanult férfiak (kb. 78%) illeszkedésmutatói tekinthetők relatíve kedvezőtlennek. Az életkor előrehaladtával a két vizsgált képzési területen végzett nők „hátránya” csökkenni látszik, az alapképzéses diplomával rendelkező, 33 évnél idősebb nők közel 90 százaléka diplomás munkakörben dolgozik. Ehhez nagyon hasonló a nappali vagy esti tagozaton tanult férfiak esetében látható illeszkedés aránya.

2. ábra: Az illeszkedés háttérében álló többdimenziós összefüggések a műszaki és informatikai képzési területen (CART döntési fa; klasszifikáció pontossága = 85,35%); $N=9064$ fő

Forrás: DPR – Adminisztratív Adatbázisok Egyesítése 2014.

A képzés és a munka illeszkedésének vizsgálati nézőpontja

Az illeszkedés kérdéskörére tekinthetünk úgy, mint a felsőoktatás munkaerőpiaci lenyomatára, de előfordulhat olyan kutatási nézőpont is, ahol a kívánatos megfogalmazás inkább a munkaerőpiac igényeit kiszolgáló felsőoktatási termelés. Az előbbi problémafelvetésből is látszik, hogy az illeszkedés kérdéskörét áthatja a hagyományos felsőoktatási intézményi értékek és a piaci igények konfliktusa.

Hasznosítható tudás

Ulrich Teichler 2003-as munkájában összegzi a hasznosítható tudás irányába haladó felsőoktatás ismérveit. Az 1970-es évektől a felsőoktatási intézményekre nyomást gyakorol a tudásalapú társadalom releváns ismeretek iránti igénye. Ez a kihívás magában hordozta a tanterv lényegi megváltoztatását, nagyobb hangsúlyt fektetve a szakmai kvalifikációk, a kulcskvalifikációk átadására, valamint a későbbi foglalkoztathatóság szempontjaira (ilyenek a munkahelyi felvételi és álláskeresési folyamatok stratégiáinak tanterven belüli oktatása). Mivel napjainkban már a gazdaság alapját a hasznosítható tudás képezi, így szakpolitikai forrásallokációs szempontként is megjelennek a megtérülést előtérbe helyező elemek. Az intézmények közti versenyhelyzet miatt a hagyományos egyetemi kultúrával rendelkező intézmények is elmozdulnak az eszközként felhasználható ismeretek oktatásá-

nak irányába, így elvesztve azon jellegzetességüket, hogy a reflexív tudás megszerzését segítik és erősítik (Scott 1998). A tananyag változásának iránya is kérdésessé vált, hiszen a piacra termelés szempontja beemelte a specializáció és az interdiszciplináris tudás konfliktusát. A munkaerőpiaci logika beépülése az egyetemi kutatási tevékenységek válságát okozza, hiszen a finanszírozás motivációja a későbbi gazdasági megtérülés. Ugyanezen logika mentén egyes tantárgyak, szakok vagy teljes képzési területek válhatnak a piaci szempontok szerint illegitimmé, és az átalakulás veszteseivé.

A vizsgálati szemszög és a kutatási kérdések kiválasztása

Veroszta Zsuzsanna (2011) összegzi az egyetemi szempontú és a munkaerőpiac felől vizsgált oktatás-kutatás sajátosságait. A munkaerőpiac mint befogadó közeg vizsgálati szempontja az irányában eltérő kutatási kérdések ellenére nem nélkülözheti az előzetesen kialakított társadalomtudományi elvi megfontolásokat, úgymint a foglalkoztathatóság fogalmának tisztázását (Polónyi 2010), az állami szerepvállalás kérdéskörének azonosítását (Polónyi–Tímár 2001), valamint a felsőoktatásban átadott ismeretek gyakorlati relevanciájával kapcsolatos szemléletmód tematizációját (Teichler 2003).

A jellemző kutatási kérdések mindkét vizsgálati nézőpontból a klasszikus közgazdaságtan, azzal együtt pedig az emberitőke-elmélet ideológiai alapjaiból indulnak ki. Ilyenek a pályaelhagyás, a különböző illeszkedéstípusok vizsgálata, a foglalkoztatási stratégiák megragadásának módja és annak elvi lehetőségei, a jövedelem, valamint a foglalkoztatottá válás esélyeit célzó vizsgálatok. Ezen felül a lehetséges vizsgálódás tárgyát képezheti a sikeresség többdimenziós jellegének elemzése mellett a szubjektív értékelési szempontok beemelése (Veroszta 2010).

A fenti mutatókat tovább árnyalják az olyan értelmezési keretet nyújtó jelenségek, mint a felsőoktatásból történő kilépés sokfélesége és az átmenetelmélet szerinti különösen képlékeny állapota a frissdiplomás munkaerőpiaci helyzetnek. A statikus megfigyelői álláspont egy lehetséges negatív hozadéka, hogy nem véve tudomást az egyéni stratégiákról, a felsőoktatás és munkaerőpiac interakcióiról, egyszerű aktusként értelmezhetjük a felsőoktatási kibocsátást (Veroszta 2010). A helyzet ennél komplexebb: a tanulmányok alatti gyakori munkavégzés egyre inkább elhomályosítja az éles határvonalú munkaerőpiaci átmenetet, valamint a munka világából a képzésbe történő vissza-visszalépéseknek sajátos íve lehet (Szemerszki 2010). Ezen okok miatt a kilépés értelmezésében a szigorú elhatárolás egyfajta pillanatkép rögzítését jelentheti, míg az átmenet folytonosságán alapuló kutatói szemléletmód a vizsgálatba az időintervallumban gondolkodást és az egyéni motivációk (Veroszta 2009) beemelését is indokoltá teheti (Veroszta 2011). Az átmenetelmélet elemzési szempontrendszer szintén elengedhetetlen a felsőoktatási kimenet vizsgálatakor. Zinnecker (1993) „ifjúsági korszakváltás” elméletével a napjainkra jellemző kitolódott ifjúsági életszakaszra hívja fel a figyelmet. A kibocsátás vizsgálatakor tekintettel kell lennünk az e szakaszra jellemző életmód- és értékszempontok megragadására, valamint az életszakaszra jellemző munkaerőpiaci stratégiákra.

Az illeszkedéskutatások felhasználásának vetületei

Az alkalmazott és az alapkutatások közti distinkció megtétele különösen releváns az oktatás-kutatás területén, ugyanis – mint azt a következőkben látni fogjuk – a felsőoktatás-kutatás fokozottan nem élvez védettséget a célhoz rendelt kutatási igényekkel szemben. Az oktatás-kutatás eredményeit figyelemmel kísérik a szakpolitikai döntéshozók, az intézményi menedzsment és irányítás szereplői, valamint a piaci stakeholderek egyaránt. Az eredmények sokrétű alkalmazása többféle elemzői munkakört – kutató, elemző, szakértő, tanácsadó – szült.

Az adatok szakpolitikai vetületének szerteágazó irodalma van. Az *evidence-based* szemlélet térnyerése a szakpolitikai döntéshozásban a természettudományos áthallás miatt objektívebb színben tünteti fel az egyes döntések alapjául szolgáló érveket. Ez imponáló lehet a szakpolitikai döntéshozók számára, ugyanakkor a feltevés kétes alapokon nyugszik. A korábban már idézett fenomenológiai megközelítés tükrében belátható, hogy a társadalomtudományi kutatás természeténél fogva nem lehet objektív, ezért javasolja Hammersley (2001) az „evidence informed” elnevezést. Amit a társadalomtudományban adatnak tartunk, függ attól, hogy miként definiáljuk a megismerést (Veroszta 2011). A kutatási kimenet tényeinek definiálása ebben az értelmezésben már a politikai stratégia legitimációs szintjéhez kötődik.

A szakpolitikai körökben egyre népszerűbb adminisztratív adatok másodelemzésének használata további problémákat vet fel. A kutatásokból származó adatok előzetes kutatói döntésektől terheltek, hiszen a regiszterek tartalma létrejöttük okán nem idomul a kutatók, elemzők kérdéseikhez. Mint azt a FEOR kódok használatánál is láthattuk, a hatalmas adatmennyiség egyedi döntések sorával hozható elemezhető állapotra. Ezért az adatok tényként való interpretációja nem megalapozott (Veroszta 2011). Másik fontos szempont, hogy a kutatási adatok pontos tartalmának és értelmező közegének ismerete elengedhetetlen a döntéshozás során. Előzetes koncepció és kérdésfelvetés nélkül vagy azt megelőzően nem lehet célhoz kötött adatbázist – az elemzések forrását – létrehozni. A fentiek hiányában közölt és alkalmazott adatok jelentés nélküliek, tehát nem alkalmasak a döntések előkészítésére, csupán azok utólagos legitimációjára (uo.).

Veroszta (2011) az adatalapú döntéshozás sérülékenységének fő okaival részletesen foglalkozik. Az elsőként említett probléma a professzionális cselekvés és a kutatás révén szerzett tudás eltérő világa. Második a predikció és a „what works” irányítási szemléletet megakadályozó tényezők: a logikai képtelensége annak, hogy a megszerzett tudást a későbbi cselekvések szervező erejeként használjuk fel (Biesta 2007). A harmadik szempont szerint lehetetlen az objektív megismerés, mivel az egyéni adottságokon, szokásokon, kulturális és társadalmi hagyományokon nyugvó egyedi tapasztalatokon alapul (Segesváry 2008). Tudományelméleti szempontból pedig a megfigyelő is részét képezi az általa vizsgált rendszernek (Dénes–Farkas 2007). Az elemzői gondolkodás természeténél fogva tehát nem elég komplex, így a logikai következtetések levonása kényszerűen lineáris, egyszerűsített sémákban folyik. A jövőre vonatkozó megállapítások csupán valószínűségi természetűek lehetnek, azaz alternatív jövőket, különböző forgatókönyveket vázolhat fel a szakpolitikai értékelő. A tényleges társadalmi gyakorlat megvalósítási hiányosságai, valamint a javaslatok időbeni és térbeni korlátozottsága miatt a szakértői álláspont jobbító hatása kérdéses (Halász 2001). Furlong és Oancea (2005) kutatásértékelési minőség kritériumrendszer kialakítására tesznek kísérletet, melynek alapja az adat, mint a szakpolitika és a kutatás eltérő mézőit összekötő híd. Eredményeik szerint az elemzési bázis nélkül kezelt adatok mindkét oldal számára veszélyt jelenthetnek, hiszen a szakpolitikai szinten a „what works” ideológia kizárólagos, értelmezési keret nélküli

alkalmazása eredményez hosszú távon minőségromlást, míg a kutatói oldalról az elszámoltathatóság veszélye fenyegethet (Veroszta 2011).

A szakpolitikai értékelésről Halász Gábor (2001) ír részletesen. Az ő munkáját röviden összegezve mutatom be a szakpolitikai színtéren alkalmazott kutatásokat végző kutatók szerepét és lehetséges morális problémáit. A szakértői szerep kikerülhetetlensége nemcsak a fentiek miatt alakult ki, hanem társadalomlélektani okokra is visszavezethető (Husén–Kogan 1984). A szakértői információk érvényességüktől függetlenül segíthetik a társadalmi problémák politikai kezelését. Halász szerint politikai cselekvőképtelenség oldására, időnyerésre, feszültségek lecsengetésére, társadalmi konfliktusok racionális kezelésére, átláthatóbbá tételére, valamint azok kereteinek kialakítására is alkalmasak. A hagyományos kutatói identitás számára a szakértői szerep kiábrándító, ugyanakkor Halász véleménye szerint az ösztársadalmi szempontból jótékony hatású közreműködéshez szükség van megnyilvánulni képes és szándékozó kutatókra. Hozzáteszi, hogy ezek a szereplők nem kapcsolódhatnak közvetlenül társadalmilag érdekvezérelt szervezetekhez. Tehát a szakértői szerep nagymértékben kommunikációs feladatként jelenik meg, ami nem könnyű, tekintve, hogy a valószínűségek explicit jelenléte a szakvéleményben rendkívüli módon megnehezítik a tudományon kívüli döntéshozókkal való információcserét. Szemben az alapkutatások természetével, a megbízott kutatók nem leszűkített problématerületekkel foglalkoznak, hanem komplex társadalmi jelenségek sokszínűségét kell szem előtt tartaniuk, melynek során kikerülhetetlen a holisztikus szemléletmód, így eleve csak megközelítő igazságokat tudnak mondani. A politikai elemző a társadalomkutatóval szemben a prediktív módon a jövőről próbál nyilatkozni (Halász 2001).

A kutatás-fejlesztés és a technikai innovációról szóló törvény határozza meg az alapkutatások definícióját. Ebből az aspektusból az alapkutatások az általános tudományos és technikai tudásanyag bővítéséhez járulnak hozzá, olyan kísérleti vagy elméleti tevékenység során, melynek célja nem kapcsolódik ipari vagy kereskedelmi célkitűzéshez. Ilyenek a jelenségek alapjáról tudományos ismeretek szerzése, azok bővítése, anélkül hogy az elért eredmények bármilyen konkrét gyakorlati alkalmazására vagy hasznosítására törekednének. Az alapkutatások két csoportja különíthető el: a tiszta (csupán a tudományos ismeretanyag gyarapításáért) és a célzott (a jelenlegi vagy a jövőben felmerülő problémák megoldásának alapjául szolgáló, általános ismeretanyag létrehozására irányuló) alapkutatások (Goldperger 2013).

Az alapkutatásokkal foglalkozó kutatók leginkább múltra és jelenre vonatkozó kijelentéseket tesznek. Mivel nem feladatuk az előrejelzés és a gyakorlati tevékenység megalapozása, így a tisztán tudományos motiváció miatt szűkített problématerületek részletesebb feltérképezésével foglalkoznak, szemben az alkalmazott kutatókkal (Halász 2001). Mindezek együtt az alap- vagy tiszta kutatások magasabb rendű tudományos megítélését okozzák (Weiss 1998), ugyanakkor az oktatáspolitikai szemlélet okozta szférán belüli nyomás a gyakorlati haszonnal bíró kutatások irányát részesítik előnyben, ezzel illegitim helyzetbe hozva a témán belüli alapkutatásokat és azok művelőit. A jelenségre válaszul a BERA (British Educational Research Association) által kiadott közlemény napirendre helyezi az oktatás kutatása és az oktatás érdekében zajló kutatások közti distinkció fontosságát (Whitty 2006).

Összefoglalás

A tanulmányban bemutattuk a felsőoktatási végzettség és a munka kapcsolatának szerteágazó kutatási kontextusát. Először az értékelési rendszerek kialakulásának egyik előzményét, a felsőoktatási intézmények operatív irányítási rendszerének átalakulását tekintettük át. Ezt követte a közgazdaságtani, illeszkedést érintő elméletek ismertetése, majd az illeszkedés típusainak és azok mérési lehetőségeinek feltárása. A tanulmányban két képzési terület vertikális illeszkedésének elemzésén keresztül demonstráltuk a mintázat alapú megközelítés alkalmazásának fontosságát. Eredményeink is megerősítik, hogy az illeszkedéshez hasonló komplex társadalmi jelenségek kapcsán pusztán kétdimenziós elemzésekre támaszkodva nem ajánlatos messzemenő következtetéseket levonni – ahogyan azt a munkarend és az évfolyam hatása szemléltette a humán képzési területek esetében –, és hogy az elemzés során akár különböző többdimenziós módszer együttes használata is indokolt lehet az illeszkedés adekvát vizsgálatához. A tanulmányban sorra vettük a képzés és munka kapcsolatát vizsgáló jellemző kérdéskérdéseket, és az azokat árnyaló, kontextusból következő jelenségeket, elméleteket, melyek vizsgálati szemponttól (munkaerőpiac felőli vagy intézményi kibocsátás oldal) függetlenül relevánsak lehetnek egy lehetséges empirikus vizsgálódás kereteinek kialakításában, valamint annak eredményeinek elemzésében és értelmezésében.

Irodalom⁵

- Arrow, K. J. (1973): Higher education as a filter. *Journal of public economics*, 2 (3), 193–216.
- Biesta, G. S. (2007): Why „what works” won’t work: evidence-based practice and democratic deficit in educational research. *Educational Theory*, 57 (1), 1–22.
- Bodon F. – Buza K. (2014): 4.6. Döntési fák. In uők: *Adatbányászat*. H. n.: K. n., 136–152. <http://www.cs.bme.hu/nagyadat/bodon.pdf>
- Büchel, F. (2001): Overqualifications: reasons, measurement issues and typological affinity to unemployment. In P. Descy – M. Tessaring (eds.): *Training in Europe*. Second report on vocational training research in Europe 2000: Background report Vol. 2. M CEDEFOP Reference Series. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 453–560. <http://aei.pitt.edu/43153/>
- Dénes T. – Farkas J. (2007): A társadalom strukturális elmélete. *Társadalomkutatás*, 25 (2), 127–159.
- Freeman, R. B. (1975): Overinvestment in college training? *Journal of Human Resources*, 10 (3), 287–311.
- Furlong, J. – Oancea, A. (2005): *Assessing Quality in Applied and Practice-based Education Research*. A framework for discussion. Oxford: Oxford University Department of Educational Studies.
- Galasi P. – Tímár J. – Varga Júlia (2001): Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon. In Semjén András (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés*. Budapest. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 73–89. <http://docplayer.hu/4485829-Oktatas-es-munkaeropiaci-ervenyesules-munkatudomanyi-kutatasok.html>
- Goldperger I. (2013): Az alapkutatás definíciójának szerepe az innovációpolitikában. *Statisztikai Szemle*, 94 (4), 417–423. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_04/2013_04_001.pdf

⁵ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2017. 01. 28.

- Hajnal Gy. – Gajduschek Gy. (2002): *Hivatali határok – társadalmi hatások*. Bevezetés a hatékony közigazgatás módszertanába. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet. http://www.szemelyugy.gov.hu/letoltheto/Hajnal_tarsad.pdf
- Halász G. (2001): Kutatás, politika, szakértő. *Educatio*, (1): 110–124. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00015/pdf/1108.pdf>
- Hammersley, M. (2001): *Some questions about evidence-based practice in education*. Paper presented at the symposium on “Evidence-based Practice in education” at the Annual Conference of the British Educational Research Association. University of Leeds, England, September 13–15, 2001.
- Hartog, J. (1980): Earnings and capability requirements. *The Review of Economics and Statistics*. 62 (2), 230–240.
- Hemsley-Brown, J. – Sharp, C. (2003): The use of research to improve professional practice: Systematic Review of the Literature. *Oxford Review of Education*, 29 (4), 449–470. <https://pdfs.semanticscholar.org/88a0/7f7386e701c1dca906b6a12df632ecbac865.pdf>
- Husén, T. – Kogan, M. (1984): *Educational research and policy: How do they relate?* Oxford: Pergamon Press.
- Kiss Zs. (2014): *Fiatal diplomások foglalkoztathatósága Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/195275/Ertekezes_vegleges_KZs_t.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Polónyi I. (2010): Foglalkoztathatóság, túlképzés, Bologna. Avagy baj-e, ha elemző kögazdász vezeti a hatos villamost? *Educatio*, 19 (3), 384–401. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00053/pdf/669.pdf>
- Polónyi I. – Tímár J. (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár?* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Scott, P. (1998): Massification, Internationalization and Globalization. In Scott P. (ed.): *The Globalization of Higher Education*. Buckingham: SRHE/Open University Press, 108–129.
- Rosen, S. (1978): Substitution and division of labor. *Economica*, 45 (179), 235–250.
- Rumberger, R. W. (1981): The rising incidence of overeducation is in the U. S. labor market. *Economics of Education Review*, 1 (3), 293–314.
- Segesváry V. (2008): Valóság, igazság és racionalitás a XX. század bizonyos filozófiai irányzatainak kiemelkedő képviselőinél. *Valóság*, 12. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=213&lap=0>
- Spence, M. (1973): Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87 (3), 355–374. <http://www.econ.yale.edu/~dirkb/teach/pdf/spence/1973%20job%20market%20signalling.pdf>
- Stigler, G. J. (1989): *Piac és állami szabályozás*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 254–273.
- Szemerszki M. (2010): Frissdiplomások továbbképzése és továbbképzési stratégiái. In Garai O. et al. (szerk.): *Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., 83–104. https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf
- Teichler, U. (2003): Az európai felsőoktatási reformok főbb kérdései. *Educatio*, 12 (1), 3–18. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00023/pdf/1045.pdf>
- Thurow, Lester C. (1975): *Generating Inequality*. Mechanism in Distribution in the U. S. Economy. New York: Basic Books, INC. Publishers. <http://mlncn.com/lib/rev/generatinginequality/index.html>
- Tzannatos, Z. (1992): Labour Economics. In Maloney, J. (ed.): *What is new in economics?* Manchester: Manchester University Press, 71–100.

- Veroszta Zs. (2009): A hallgatói tanulási stratégiák sokfélesége. *Felsőoktatási Műhely*, 3, 27–60. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2009_03/oldal27_60_veroszta.pdf
- Veroszta Zs. (2010): A munkaerő-piaci sikeresség dimenziói a frissdiplomások körében. In Garai (et al.) (szerk.): *Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., 11–36. https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf
- Veroszta Zs. (2011): Adatok az oktatáspolitikai és a kutatás közötti térben. *Educatio*, 20 (4), 521–534. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00058/pdf/educatio_EPA01551_2011-04_tan6.pdf
- Vught, F. van (1993): Patterns of governance in higher education: concepts and trends. *New Papers on Higher Education: Studies and Research*, 9. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED378879.pdf>
- Weiss, C. H. (1998): Have We Learned Anything New About the Use of Evaluation? *American Journal of Evaluation*, 19 (1), 21–33. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.585.6912&rep=rep1&type=pdf>
- Whitty, G. (2006): Education(al) research and education policy making: is conflict inevitable? *British Educational Research Journal*, 32 (2), 159–176.
- WEF – World Economic Forum (2014): *Matching skills and labour market needs*. Building social partnerships for better skills and better jobs. Davos-Klosters, Switzerland 22–25 January. http://www3.weforum.org/docs/GAC/2014/WEF_GAC_Employment_MatchingSkillsLabourMarket_Report_2014.pdf
- Zinecker, J. (1993): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Németországi Szövetségi Köztársaságban. In Gábor K. (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 5–29.